

พุทธวิธีในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม Buddhist response to the environmental degradation

พิชศาล พันธุ์วัฒนา^{1*}

Pitsarn Phanwattana^{1*}

บทคัดย่อ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับประชาคมโลกมีอยู่อย่างมากมายทั้งในอากาศ น้ำ หรือใต้ดินเช่น มลพิษทางอากาศ น้ำทิ้งจากแหล่งชุมชน ความเสื่อมโทรมของดิน ซึ่งปัญหาที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมต่างๆ เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์ต่างเพียรพยายามแก้ไขโดยมุ่งเน้นการเรียนรู้และนำหลักการหรือแนวทางที่เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้แก้ไขจวบจนปัจจุบันแต่ยังคงแก้ปัญหาไม่ดีเท่าที่ควร ประเด็นอาจเพราะไม่ใช่หลักการหรือแนวทางแก้ปัญหาที่ถูกต้อง มนุษย์ควรลองปรับเปลี่ยนระบบความคิดและการกระทำโดยการมองย้อนกลับมาซึ่งภายในหรือที่ตัวเองและพร้อมปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนตามพุทธวิธีและแนวทางของผู้เผยแผ่ศาสนาที่น่าเสนอในบทความนี้ สิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมจึงจะมีโอกาสฟื้นตัวได้ เพราะปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมต้องแก้ที่ปัญหาการบริโภคเกินความจำเป็นซึ่งในแง่ของพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับ ความพอดีในจิตสำนึกของมนุษย์

คำสำคัญ: มนุษย์ สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม พุทธวิธี

Abstract

The international communities have many problems about environment, air, water or ground; for example, the air pollution, the community wastewater, the land degradation. The major problem, causing the environmental degradation is the human. Men have been trying to focus on learning and applying the principles or guidelines of managing the application until now. Therefore, it's the stable problem. The issue is not the probably way to solve the problem correctly. Men may have to modify the system of thought and action by looking back to the interior or on its own mind and modify their behavior according to this article. The environmental degradation may have a chance to recover, or at least not worse than it is now. Therefore, the real problem of the environmental degradation has to be solved by improvement human consciousness.

Keywords: human, environmental degradation, Buddhist method

¹ คณะตำรวจศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ

¹ Faculty of Police Science, Police Cadet

* Corresponding author. E-mail: jodd0509@gmail.com

สิ่งแวดล้อมเป็นคำที่มีความหมายกว้างมาก ซึ่งนักวิชาการต่างประเทศกับนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาต่างให้คำจำกัดความครอบคลุมความหมายที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง นักวิชาการด้านพุทธศาสนาระบุว่า มนุษย์เป็นสิ่งแวดล้อมประเภทหนึ่ง (พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์, 2456) ซึ่งพุทธปรัชญามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ กล่าวคือ ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์คือ ชีวิตที่แล่นอยู่ในตัวของมนุษย์ ต่างกันอย่างสิ้นเชิงกับนักวิชาการต่างประเทศที่แยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมโดยระบุว่าสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ (Worthington, 1964; Mondal, 2014) แต่อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนมากต่างเห็นตรงกัน โดยแบ่งประเภทสิ่งแวดล้อมเป็น 2 ประเภท ประเภทที่หนึ่งคือ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (natural environment) ที่ประกอบด้วย (1) สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตหรือสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ และ (2) สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตหรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) ส่วนประเภทที่สองคือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (man-made environment) ประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Schultz, 2000; Mondal,

2014) ซึ่งความหมายที่กว้างของสิ่งแวดล้อมสามารถอธิบายหมายรวมสรรพสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพและสังคม ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น สิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต สิ่งที่เป็นรูปธรรมและสิ่งที่เป็นนามธรรม สิ่งที่มีประโยชน์และสิ่งที่มีโทษที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบทั้งในทางตรงและทางอ้อม

ไม่อาจปฏิเสธว่าการกระทำของมนุษย์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและในทำนองเดียวกัน สิ่งแวดล้อมก็มีผลโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของชีวิตมนุษย์ การดำรงชีวิตของมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติหรือสินทรัพย์ทางนิเวศวิทยา (ecological assets) ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพเพื่อใช้เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพ (life-support system) เช่น อากาศ น้ำ ดิน แร่ธาตุ (Worthington, 1964; Greider and Garkovich, 1994) โดยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์เกี่ยวข้องกับเรื่องลักษณะภูมิอากาศหรือทรัพยากรธรรมชาติที่แสดงตัวอย่างปรากฏใน (Table 1)

Table 1 The use of human physical environment.

No.	physical environment	the use of human dairy life
1	land	farm, homestead
2	water	agriculture, consume
3	wind	electric, travel
4	fire	cook, destroying pests
5	air	breathe, make a living
6	woodland	housing, prepare food
7	mineral	metal, industry

จาก (Table 1) เป็นการแสดงรายการทั้ง 7 ประเภท ที่มนุษย์ใช้ประโยชน์สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment) ซึ่งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในที่นี้เป็นสิ่งไม่มีชีวิตทุกอย่างที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยมนุษย์ได้ใช้ดินเป็นที่ทำมาหากิน เพาะปลูกยังชีพ และเป็นที่อยู่อาศัย มนุษย์ใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค มนุษย์อาศัยลมในการเดินทางด้วยเรือรวมถึงใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้า มนุษย์ใช้ไฟเพื่อหุงต้ม ประกอบการทำอาหาร มนุษย์ต้องใช้ออกาศหายใจ เพื่อดำรงชีพ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัย สร้างที่อยู่ และประกอบกิจกรรมในครัวเรือน นอกจากนี้มนุษย์ยังใช้แร่ธาตุต่างๆ เช่น โลหะ ทองแดง ตะกั่ว เพื่อประกอบกิจกรรมภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ซึ่งทั้งหมดเรียกว่าปัจจัยทางกายภาพ (physical factor) ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นในระบบนิเวศ ทั้งนี้หากปัจจัยใดขาดไปจะทำให้มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ (limiting factor) เช่น น้ำมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด รวมถึงการแพร่กระจายของพืชและสัตว์

ความจำเป็นของมนุษย์ที่ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมธรรมชาติก่อให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มนุษย์เองไม่อาจขาดได้ มนุษย์จึงเกิดความหวงแหน พยายามปกป้องสิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้วยการออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ดังตัวอย่างในประเทศไทยที่ได้กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550 มาตรา 85 (5) มีใจความส่วนหนึ่งบัญญัติว่า “ส่งเสริมบำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน.....” รวมถึงมาตรา 67 เรื่องสิทธิของชุมชนในการมีส่วนร่วมกับรัฐเพื่ออนุรักษ์จัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน (ราชกิจจานุเบกษา, 2555; กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2558) หรือแม้แต่ความตกลงของมนุษย์ในระดับระหว่างประเทศ เช่น กฎหมายในรูปแบบอนุสัญญา (convention) พิธีสาร (protocol) ปฏิญญา (declaration) หรือแถลงการณ์ร่วม (joint declaration) ระหว่างมนุษย์ต่างเชื้อชาติ วัฒนธรรมที่ต่างทำความเข้าใจกันในเรื่องสิ่งแวดล้อม เช่น ปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (Rio declaration on environment and development) หรืออนุสัญญาแรมซาร์ (the Ramsar convention on wetlands) (จุมพต, 2550; Worthington, 1964)

แม้กระทั่งการแสดงออกทางความคิดของมนุษย์ที่มีต่อแนวคิดที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นหลักวิชาการที่ใช้ทำการศึกษาและนำไปปฏิบัติในปัจจุบันแบ่งได้ 2 ประเภท (1) แนวคิดที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของสิ่งแวดล้อม (anthropocentric approach) และ (2) แนวคิดที่ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม (ecocentric approach) (Schultz, 2000) โดยรายละเอียดของแนวคิดที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของสิ่งแวดล้อมเป็นกลุ่มประโยชน์นิยม เพราะให้คุณค่าหรือความสนใจแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่าที่สิ่งนั้นตอบสนองต่อความพึงพอใจของมนุษย์ทั้งในส่วนตัวหรือสังคมส่วนรวม ดังนั้นการคุ้มครองและการรักษาสิ่งแวดล้อมจึงเป็นไป

เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ในทุกด้านไม่ว่าจะด้านสุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ดังที่มนุษย์แสดงออกในรูปแบบแนวคิดต่างๆ เช่น แนวคิดสิทธิในสิ่งแวดล้อม แนวคิดความรับผิดชอบโดยเคร่งครัด แนวคิดผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย ส่วนแนวคิดประเภทที่สองหรือแนวคิดที่ถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมเป็นแนวคิดที่ถือหลักสิทธิเป็นพื้นฐาน (right based approach) รับรู้คุณค่าในตัวเองของทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่โดยไม่ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของมนุษย์ มนุษย์เป็นเพียงสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่ง ดังเช่น พืช สัตว์ ดังนั้นมนุษย์จึงไม่มีอำนาจเด็ดขาดในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์แต่เพียงฝ่ายเดียว มนุษย์จึงต้องมีหน้าที่คุ้มครองและรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมในอนาคต (กฤษณพล, 2556) ซึ่งสรุปความได้ว่าทั้งสองแนวได้ยึดถือหลักความอยู่รอดและประโยชน์ของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดเช่น การออกกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ นโยบายต่างๆ ที่มนุษย์ได้ปฏิบัติ

ความตระหนักในความสำคัญของมนุษย์ทั่วโลกที่มีต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามีจุดมุ่งหมายกระทำไปเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ (Schultz, 2000; Schumacher, 2001) การรณรงค์ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ด้วยวิธีการปลูกฝังจิตสำนึกมนุษย์ให้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเป็นวิธีการอย่างหนึ่งในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมสิ่งแวดล้อมเพราะกระบวนการขัดเกลาสังคมถือเป็นสิ่งจำเป็น การประกาศคำสอนของศาสนาก็เป็นการ

รณรงค์ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ธรรมและมีขึ้นเพื่อมุ่งคุ้มครองสุขภาพอนามัยและคุณภาพชีวิตของมนุษย์เป็นสำคัญเช่น (1) กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนเมืองอันได้แก่ พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 (2) กฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมภาวะมลพิษของสิ่งแวดล้อมได้แก่ พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2546 พระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติรักษาคลอง ร.ศ. 121 (3) กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 พระราชบัญญัติแร่ พ.ศ. 2510 (ราชกิจจานุเบกษา, 2555) ซึ่งประเทศต่างๆ ทั่วทั้งโลกต่างออกกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่คำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนในประเทศตนมากกว่าสิ่งแวดล้อมแทบทั้งสิ้น โดยลี้มตระหนักว่าหากสิ่งแวดล้อมถูกทำลายทุนทางธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานของการเติบโตของประเทศและการดำรงชีวิตของมนุษย์จะถูกทำลายไปด้วย (องค์การสหประชาชาติ, 2549) มนุษย์ในยุคปัจจุบันมีกิเลสครอบงำจิตใจมาก ทำให้จิตสำนึกที่ดีของมนุษย์ลดน้อยลงจนบ่อยครั้งต่างลี้มตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมเพราะมัวมุ่งคิดถึงแต่เรื่องตนมากกว่าส่วนรวม อีกทั้งการแสดงออกด้วยการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยละเรื่องด้วยการออกมาตรการของหน่วยงานรัฐก็ไม่ใช่การช่วยขจัดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมได้หมดสิ้น แต่อาจกลับกลายเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมเรื่องอื่นๆ หรือแม้กระทั่งจะมีการออกมาตรการทางกฎหมายทั้งมาตรการทางอาญา

มาตรการทางแพ่ง และมาตรการทางการปกครอง เพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ก็ตาม

พฤติกรรมที่มนุษย์ได้ประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ สะท้อนถึงจิตสำนึกในตัวของมนุษย์ เป็นที่เกิดจาก กายและจิตอันแสดงออกผ่านระบบความคิดและการกระทำที่มุ่งแต่ผลประโยชน์ของตนและกลุ่มตนที่มี ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่ โดยจกักวัดติสุตร ระบุว่า “ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 10 ปี รสเหล่านั้นคือเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และเกลือ จกัอันตรายาน ไปสิ้น ดูกรภิกษุทั้งหลายเมื่อมนุษย์ มีอายุ 10 ปี หล้ากับแกจกัเป็นอาหารอย่างดี” ซึ่งนักการศึกษา ชื่อชูมัคเกอร์ (Schumacher) ได้กล่าวว่า “ความเสื่อมโทรม ทางสิ่งแวดล้อมไม่ได้เกิดจากความขาดแคลนข้อมูล กำลังคนหรืองบประมาณเพื่อการวิจัย ความเสื่อม โทรมนี้เกิดจากวิถีการดำรงชีวิตของโลกสมัยใหม่ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อบางอย่าง” หมายความว่า ถึงวิกฤตการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดบนโลก มีต้นกำเนิดจากโลกทัศน์และจริยธรรมของมนุษย์ (Schumacher, 2001) แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับบรรพบุรุษ ของมนุษย์ยุคเกษตรกรรมที่สิ่งอำนวยความสะดวก จำพวกวัตถุนิยมยังไม่แพร่หลายกระจายสู่สังคม มนุษย์มากนัก ประวัติศาสตร์บันทึกเหตุการณ์ได้ระบุว่า ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์สมัยก่อนไม่เหมือน ปัญหาที่เกิดกับมนุษย์ยุคปัจจุบัน โดยมนุษย์ สมัยก่อนจะมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อย่างแนบแน่น มีจริยธรรมต่อสังคมสูง มีชีวิตอยู่ ได้อิทธิพลของธรรมชาติ ไม่มีความคิดสลับซับซ้อน วางแผนแยบยลเมื่อคิดได้อย่างไรก็กระทำไปอย่างนั้น มนุษย์มีความสมดุลทางกายและใจ รวมถึงเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มีลักษณะ

ค่อยเป็นค่อยไปรวมถึงมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ต่างมีความสมดุลเป็นไปลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัย มากกว่ามุ่งในการแสวงผลประโยชน์ (Greider and Garkovich, 1994; Morales et al., 2009) ซึ่งเมื่อย้อน พิจารณาถึงความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจาก จิตสำนึกของมนุษย์เกี่ยวกับโลกทัศน์และจริยธรรม เป็นปัญหาที่เป็นผลจากการกระทำของมนุษย์เอง เช่น การเพิ่มของประชากรมนุษย์ (population growth) ความก้าวหน้าทางวิทยาการ (technological advancement) หรือการพัฒนาเศรษฐกิจ (economic development) (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม, 2557) ปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้เป็น ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิดัย (biosphere) ที่ทุกปัญหาล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ จึงเกิด ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สามารถจำแนกได้อีก 3 ประการ ได้แก่ (1) ปัญหาภัยธรรมชาติได้แก่ ภาวะภัย อุทกภัย ภูเขาไฟระเบิด (2) ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอ (resource depletion) (3) ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม (pollution) (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2558) ซึ่งปัญหาทั้งสามต่างส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมตามมา มนุษย์ จึงจำเป็นต้องมีการจัดทำแนวทางและ วิธีดำเนินการในการป้องกัน ยับยั้ง ชะลอ และขัดขวาง การเกิดปัญหาสังคม โดยมีแนวทางที่ใช้ป้องกันและ แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ 3 แนวทาง ดังนี้

1. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันคุ้มครอง ทรัพยากรที่สามารถเกิดขึ้นใหม่ได้เอง เพื่อให้การ นำทรัพยากรมาใช้อยู่ในระดับที่สามารถเกิดขึ้นมาทดแทนได้ทัน ช่วยให้มีทรัพยากรไว้ใช้อย่างยั่งยืน

รวมถึงการป้องกันทรัพยากรที่มีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ไม่ทำให้สภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมศุล โดยใช้มาตรการต่างๆ เช่นการใช้กฎหมายหรือการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความเข้าใจในการใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม เพื่อให้มีทรัพยากรเกิดขึ้นหมุนเวียนสำหรับใช้งานได้อย่างยั่งยืนสืบไป

2. การแก้ไขและฟื้นฟู หมายถึง ขั้นตอนดำเนินการภายหลังเกิดการเสื่อมหรือเสียสภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เป็นการแก้ไขปรับปรุงตลอดจนการบำบัดฟื้นฟูสภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับมามีอยู่ในสภาพที่ดีขึ้นและเหมาะสมสำหรับการใช้ประโยชน์ต่อไป

3. การอนุรักษ์หมายถึง การใช้และสิ่งแวดล้อมด้วยความฉลาดและใช้อย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์และหลีกเลี่ยงการเกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมครอบคลุมปัญหาด้านการทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลให้เกิดความเสื่อมโทรมรวมทั้งปัญหาการก่อกมลพิษแก่สิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อกับมนุษย์

ถึงเวลามนุษย์ต้องเปิดใจให้กับอีกแนวทางเลือกใหม่ในการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มนุษย์พึงสมควรปฏิบัติ โดยเริ่มแก้จากภายในตัวของมนุษย์เป็นลำดับแรกเปรียบเสมือนวาตะอมตะที่กล่าวว่า “รู้เขารู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง” มนุษย์จักต้องรู้จักตัวเองอย่างกระจ่างแจ้งด้วยความถูกต้องอย่างแท้จริงเสียก่อนจึงไปรู้เขาหรือจัดการกับสิ่งรอบตัวของเราได้ดี ดังนั้นมนุษย์ควรพิจารณาเรื่องของตัวเองเป็นอย่างมากซึ่งมีหลักคำสอนของตัวแทนพระพุทธเจ้าที่สามารถประยุกต์ใช้แก้ไขปัญหาได้ดีคือ “พิจารณา

ตัวเอง ตักเตือนตัวเอง แก้ไขตัวเอง” (พระเทพวิสุทธิเมธี, 2534) ใช้ศิลปศาสตร์เพื่อการดำรงชีวิตด้วยการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มนุษย์เกี่ยวข้องที่มีองค์ประกอบ 3 อย่างคือ (1) ตัวมนุษย์หรือชีวิต (2) สังคม (3) สิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศที่ต้องประสานสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกันให้เกิดความสมดุล โดยเน้นที่ตัวมนุษย์ในเรื่องกายกับใจให้อยู่ระดับที่สมดุลกัน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552) แม้แต่การพิจารณาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่บัญญัติในพระวินัยให้แก่พระภิกษุหรือพุทธวิธีที่อนุวัติตามสถานที่ สภาพแวดล้อมหรือกฎหมายในประเทศนั้นๆ สามารถใช้เป็นทางเลือกหนึ่งที่มนุษย์ปุถุชนสามารถศึกษาเรียนรู้และนำไปปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้เป็นอย่างดีเช่นกัน หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวเริ่มจาก หลักมหาปเทศ 4 ปฐวีชณนสิกขาบท ภูตคามาสิกขาบท และสิกขาบทที่ 14, 15, 16 แห่ง เศษยวัตรที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557ก, 2557ข, 2557ค, 2557ง) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

หลักมหาปเทศ 4 (ข้ออ้างใหญ่หรือหลักสำหรับปรับปรุงประยุกต์ใช้พระวินัย) (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557ก)

1. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
2. สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ชัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
3. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

4. สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับ สิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

ประวัติชนศึกษาบท: ศึกษาเกี่ยวกับการขุดดิน ศึกษาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการ ก่อสร้างโดยได้ขุดดิน พวกชาวบ้านตำหนิว่าพระสมณะ เชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย เหล่าภิกษุผู้มักน้อยกราบพูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึง รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เมื่อภิกษุ ชาวเมืองอาฬวีรับสารภาพว่าได้ทำอย่างนั้นจริง พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “ภิกษุใด ขุดดินเอง หรือใช้ให้คนอื่นขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์” การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ต้องจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน โดยสัญญาว่าจะ ไม่ทำอีก ภิกษุนั้นจึงจะบริสุทธิ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557ข)

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้เพื่อ มุ่งรักษาชีวิตสัตว์ สภาพดิน รวมทั้งรักษาศรัทธา ของประชาชน เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดิน มีชีวิต หากภิกษุกระทำก็เป็นการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะเมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริง พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็กๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์และทำให้ สภาพดินเสื่อม นับว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษดิน และรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อมที่มนุษย์ปุถุชนสามารถ นำมาปรับใช้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมได้

กุตคามศึกษาบท: เป็นสิกขาบทเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ ศึกษาบทนี้มีสาเหตุมาจากพวกภิกษุ ชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาใช้ ก่อสร้างซึ่งทำความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้สถิตอยู่ บนต้นไม้ เมื่อเทวดาได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้า

พระพุทธเจ้ากราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้า รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ เมื่อภิกษุ เหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้นแล้วทรงบัญญัติ สิกขาบทห้ามว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะ พรากกุตคาม” ซึ่งกุตคามคือพืชพันธุ์ 5 ชนิด (1) พืช พันธุ์เกิดจากเงาเช่น ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ข่า แฝก หัวหมู (2) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้นเช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นดีปลี ต้นมะเดื่อ ต้นมะขวิด (3) พืชพันธุ์เกิดจากตา หรือข้อ เช่น อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ (4) พืชพันธุ์เกิดจากยอด เช่น ผักนึ่งล่อม แฉงลัก แถหน้านาง และ (5) พืชพันธุ์เกิด จากเมล็ดเช่น ถั่ว งา ข้าว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557ค)

นอกจากสิกขาบทที่เกี่ยวกับการห้ามตัดต้นไม้ แล้ว พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุ ก่อไฟผิง การก่อไฟที่นับเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ เกิดไฟไหม้ป่าซึ่งเป็นหนึ่งในปัญหาสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติที่สำคัญในปัจจุบัน ไฟป่าได้สร้างความเสียหายอย่างร้ายแรงเพราะสามารถทำลายทุกอย่าง ของระบบนิเวศวิทยา สิกขาบทนี้สามารถช่วยอนุรักษ์ ป่าไม้และป้องกันการเกิดมลพิษทางอากาศที่เกิดจาก ไฟซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติโดยตรง หากมนุษย์ปุถุชนสามารถปรับ สิกขาบทข้อนี้ไปปฏิบัติได้ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อม โทรมในปัจจุบันจะสามารถประคับประคองไม่ให้แย ลงไปกว่าที่เป็นหรือพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นก็เป็นได้

สิกขาบทที่ 14, 15, 16 แห่งเสขียวัตรเกี่ยวกับ การอนุรักษน้ำ: ศึกษาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุพวก หนึ่งถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงน้ำและพืช พวกชาวบ้านพากันติเตียนการกระทำดังกล่าว

และภิกษุผู้มักน้อยได้นำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นรับสารภาพว่าได้กระทำอย่างนั้นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้าไม่ให้ทำอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557ง) จะเห็นได้ว่าสิกขาบทนี้ล้วนมีความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายอันเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นสถานที่ใช้สำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และถึงแม้ว่าพระวินัยนี้พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่มนุษย์ปุถุชนเช่นเราสามารถปรับใช้กับสมัยปัจจุบันเพื่อลดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้ดีเช่นกัน

จากตัวอย่างสิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อลดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติทั้งในเรื่องของดิน ป่าไม้ น้ำ รวมทั้งหลักศิลปศาสตร์ในการดำรงชีวิตและหลักการพิจารณาตนเอง เชื่อเป็นอย่างยิ่งว่ามนุษย์ปุถุชนที่ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐสามารถประพฤติปฏิบัติได้ดีถ้ามีความตั้งใจจริง ดังนั้นพุทธวิธีการแก้ปัญหาคความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมมนุษย์ควรปฏิบัติโดยยึดหลักที่พระพุทธเจ้าและนักบวชในพุทธศาสนาเผยแพร่ด้วยการหมั่นพิจารณาตัวเอง ตักเตือนตัวเองและแก้ไขตัวเองเป็นลำดับแรกก่อนประพடுத்தหรือปฏิบัติใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และใช้ศิลปศาสตร์ในการดำรงชีวิตด้วยการมองความสัมพันธ์ระหว่างตัวเรากับสิ่งที่เราเกี่ยวข้องโดยเน้นเรื่องความสมดุลต่อกันและกันกล่าวคือ มนุษย์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติมีความสมดุลกันอีกทั้งนำหลักที่พระพุทธเจ้าบัญญัติแก่ภิกษุปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ปุถุชนดังปรากฏตาม (Figure 1)

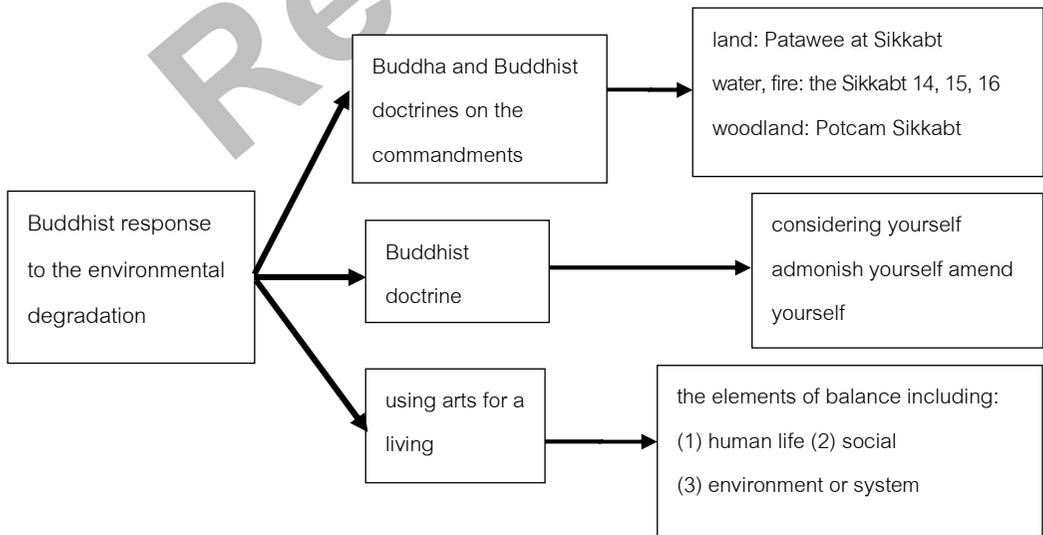

Figure 1 Buddhist response to the environmental degradation.

จาก (Figure 1) แสดงพุทธวิธี 3 หลักในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์พึงปฏิบัติอันประกอบด้วยหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุหลักคำสอนภิกษุ และหลักการใช้ศิลปศาสตร์เพื่อการดำรงชีวิตหากมนุษย์ปรับเปลี่ยนแนวทางการแสดงออกด้านความคิดและพฤติกรรมโดยเน้นความสำคัญเรื่องความพอดีในจิตสำนึกของมนุษย์ รวมถึงสามารถปฏิบัติตามแนวทางหรือพุทธวิธีในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมตามที่กล่าวนี้เชื่อเป็นอย่างยิ่งว่าปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางชีวภาพที่เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานอันสำคัญในการดำรงชีพของมนุษย์ต้องเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางดีกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณพล ณ ถลาง. 2556. คู่มือพิจารณาโทษคดีสิ่งแวดล้อมกรณีศึกษาศาลจังหวัดจันทบุรี. สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://elib.coj.go.th/Ebook/data/judge_report/jrp2556_11_0_2.pdf (15 มีนาคม 2558).
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2558. คลังความรู้: พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.deqp.go.th/knowledge/กฎหมายสิ่งแวดล้อม/พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ-2535.pdf> (14 มีนาคม 2558).
- จุมพต สายสุนทร. 2550. กฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ 2. วิญญูชน, กรุงเทพฯ.
- พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์. 2456. พระคัมภีร์อริธานปิปปิกกา (พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย). (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.digitalrarebook.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538789256> (26 กันยายน 2558).
- พระเทพวิสุทธิเมธี. 2534. ปัญญาอันท่อมตรรรวม. กองทุนห้องสมุดศาลาเจ้าปรีดาร์. พิมพ์ดี, นนทบุรี.
- พระพรหมคุณาภรณ์. 2552. การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์. ศูนย์บริหารจัดการศึกษาทั่วไปมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://ilc.swu.ac.th/download/หนังสือ/การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์.pdf> (13 มีนาคม 2558).
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2557ก. หลักมhap เทส 4. พระไตรปิฎกเล่มที่ 10 สุตตันตปิฎกที่ 02 ที่ชนิกายมหารวรรค. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: http://www.geocities.ws/tmchote/tpd-mcu/tpd0_5_-2 .htm (26 กันยายน 2558).
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2557ข. ปฐวีชณนสิกขาบท. พระวินัยปิฎกเล่ม 2 มหาวิภังค์ ทุตติยภาค. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.tipitaka.com/tipitaka02.htm> (26 กันยายน 2558).
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2557ค. ภูตคามสิกขาบท. พระวินัยปิฎกเล่ม 2 มหาวิภังค์ ทุตติยภาค. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.tipitaka.com/tipitaka02.htm> (26 กันยายน 2558).
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2557ง. สิกขาบทที่ 14, 15, 16 แห่งเสขยวัตรเกี่ยวกับการอนุรักษน้ำ. พระวินัยปิฎกเล่ม 1 มหาวิภังค์ ปฐมภาค. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล:

- <http://www.tipitaka.com/tipitaka01.htm>
(26 กันยายน 2558).
- ราชกิจจานุเบกษา. 2555. ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการคุ้มครองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2555 - 2559. ราชกิจจานุเบกษาเล่ม 129 ตอนพิเศษ 37ง. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.ratchakittha.soc.go.th/DATA/PDF/2555/E/037/1.PDF> (14 มีนาคม 2558).
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2557. ระบบการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: [http://www.onep.go.th/eia/images/7 handbook/eia_thai.pdf](http://www.onep.go.th/eia/images/7%20handbook/eia_thai.pdf) (14 มีนาคม 2558).
- องค์การสหประชาชาติ. 2549. 60 ความสำเร็จขององค์การสหประชาชาติ. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/60ways/bangkok_60ways_thai.pdf (14 มีนาคม 2558).
- Greider, T. and L. Garkovich. 1994. Landscapes: The social construction of nature and the environment. *Rural Sociol.* 59(1): 1-24.
- Mondal, P. 2014. Meaning, definition and components of environment. (online). Available: <http://www.yourarticlelibrary.com/environment/meaning-definition-and-components-of-environment/6157/> (12 March 2015).
- Morales, J., A. Rodriguez, V. Alberto, C. Machado, C. Criado and R.J. Carlos. 2009. The impact of human activities on the natural environment of the Canary Islands (Spain) during the pre-Hispanic stage (3rd-2nd Century BC to 15th Century AD): An Overview. *Environmental Archaeology* 14 (1): 27-36.
- Schultz, P.W. 2000. Empathizing with nature: The effects of perspective taking on concern for environmental issues. *J Soc Issues.* 56(3): 391-406.
- Schumacher, E.F. 2001. Buddhist economics. (online). Available: http://www.colorado.edu/economics/morey/4999Ethics/Religion/SchumacherEF_BuddistEconomics.pdf (15 March 2015).
- Worthington, E.R. 1964. A definition of natural resources. United nations educational scientific and cultural organization: Conference on the organization of research and training in Africa in relation to the study. Conservation & utilization of natural resources. (online). Available: <http://unesdoc.unesco.org/Images/0014/001436/143605eb.pdf> (13 March 2015).